

EGY FOKKAL TOVÁBB

Szálinger Balázs: 361°

*„A jelentés nem tulajdonság, hanem tevékenység”
Kálmán C. György*

Kétes vállalkozásnak tűnhet Szálinger Balázs *361°* című kötete, amely már címadásával is hangsúlyozza: a 2016-ban megjelent *360°* koncepcióját követi. Nem tarthatnánk-e jogosan attól, hogy másodjára az egyszer már bevált, jó kritikai fogadtatásban részesülő költői teljesítmény újrázása rideg ujjgyakorlattá válik? Szerencsére nem ez történt.

Szálinger kötetei rendszerint egy ciklusok felett álló, cím nélküli nyitóverssel kezdődnek, amelyek a kötet egészére érvényes poétika közvetítői. Így van ez az *M1/M7* (2009) esetében, ahol a kezdővers a címbéli autópályák metszéspontjának metaforájában ragad meg egy történelem utáni világot, melyben egymásba csúsznak a különböző korok és terek. És így van a *Köztársaságban* (2012) is, nyitóverséből kiolvasható az alapvető konfliktus, amely végighúzódik a könyvben szereplő vegyes műfajú szövegeken: az idea és annak megvalósulása közti disszonancia („Ahogy keressük Demokráciát; / Fel-felnézünk, de a hegy alatt / Lányok várnak, és szülni akarnak”). A *360°* esetében a kezdővers szintén magában hordozza a kötet egészére jellemző költészeti koncepciót. Célkitűzése lényegében a kulturális emlékezet mitopoétikus újratemtése a Kárpát-medence terében. A *361°*-ban azonban hiába is keresnénk ilyen nyitódarabot, a kötet ugyanis egyből az ötödik ciklussal kezdődik – ott, ahol a *360°* befejeződött. Elsőre indokoltnak tűnik tehát a két kötet egyként olvasása, és bár a formai jegyeken túl számos ponton egyezéseket mutatnak, a hangsúlyok finom áthelyeződésével a *361°* mégis képes volt szerencsésen megújítani a megörökölt poétikát.

Lássuk először a közös jegyeket. A két kötet egységét leginkább a sajátos mitológia teremti meg. Ismerősen mozgunk a *361°* szövegvilágában. Újra olyan tájat járunk be, amelyben a népmese és a történeti emlékezet összekeveredik a mai kor tárgyi világával és benyomásaival. A politika Szálinger életművében kezdettől fogva hangsúlyos. Mindkét kötet verseinek általános tapasztalata a vidék folyamatos pusztulása, a bürokrácia, illetve a generációk közötti meg nem értettség: „A gyerekek olasz rendszámmal járnak, / [...] / Az öregek építkeznek hosszúmezőn, / Legyen egy nagy ház az egész családnak, / Amikor hazajönnek” (*Eperíz*). A problémákkal való szembesülés azonban nem süllyeszti apátiába a beszélőt.

A versbéli szituációk tragédiáját olykor elfedi a történelem darwinista megközelítése, ezáltal a legsúlyosabb tettek is csupán egy jól megtervezett mechanizmus szükségszerű elemeiként értelmeződnek. A tragédiák természetesként fel-

*Magvető Kiadó
Budapest, 2018
80 oldal, 1999 Ft*

tüntetett, könyörtelen sémává redukálódnak, az erősebb győzelmévé a gyengébb felett: „Az életképtelen ne másszon vissza a fára, / Jöjjön az erősebb, sűrű vérrrel és tejjel, / Tenyerében jobb iránnyal” (*A vihar nyugodt középpontja* – 360°). Ez a történetiszemlélet a 361°-nak csupán egy versében található meg expliciten (*A tájsebengedély*), alapvetően mégis átjárja a kötet egészét, a vidék pusztulásának szarkasztikus regisztrálása is e keretbe illeszkedik: „Muszáj leírni a tájat / Valami holtbiztosan megmaradó nyelven. / Hatvan földmérő távolságra innen / Talán már tudnak angolul” (*Agrostressz–Esztervihar*). Nézzük azonban, hogy folytatódik a szöveg: „Hadd valljam be: nem tudok angolul. / De kezdem megérteni, miből mi marad meg, / És fáj, hogy nem marad meg semmi, amit láttam”. A versekben feltűnő személyesség tehát képes ellentétezni ezt a kegyetlen diskurzust, melynek konstruáltságára hívja fel a figyelmet azzal, hogy a beszélő – kilépve felvett szerepből – hangot ad saját elkeseredettségének, így téve személyes tapasztalattá az addig érzéketlenül, mérnöki pontossággal regisztrált eseményeket.

Az alanyiség előtérbe kerülése egyébként fokozottan érvényes az utolsó ciklusra, melyben a táj a beszélő élettörténetének terévé válik: „Istentelen, pici pillanatok, / És én itt tanultam meg úszni” (*Hévíz*). A 360° verseinek objektivitása mögül kiolvasható egy férfi büntudata, amiért nem tud eleget tenni apai szerepének. Az apa-fiú viszony problematikája a 361°-ban is folytatódik („S ez a hajó, mire fölér a szénnel, / Fiam, te megnősz, és megértesz engem” – *Ez a hajó mire fölér*), a kötet emellett tovább bővül egy új karakterrel, a beszélő várandós feleségével (*Nyolcadik hónap, Magura*). A versek világa – az előző kötetéhez hasonlóan – azonban még e személyesség ellenére is zártnak hat, szimbolikussága és bizonyos információk elhallgatása miatt olykor nehezen felfejthető. Többszöri nekifutás után is csupán önreflexív mozzanatként tudom értékelni a *Magura* című vers talányos számsorát: „Valós számuk öt, nyolc, tizenöt, / De nem minden érthető”. A versvilágba való bevonódást tovább nehezíti, hogy több olyan képzavarhoz közeli, kevésbé értelmezhető szóösszetétellel is találkozunk, mint a *cukormoratórium* vagy a *minimummadár*, amelyek még inkább akadályozzák az olvasó hozzáférését.

A 361° verseiben érezhető valamiféle felemás optimizmus. Bár a vidék sorvadása minden felszínes törekvés ellenére aligha látszik megállíthatónak („Rigyác központja úgy néz ki, mint az álom, / [...] / Erre vége –”), a kivándorlás keserű tapasztalata mögött mégis ott motoszkál a jobb élet reménye, melynek feltétele a hagyomány megtisztítása és újrakonstruálása, akár a nemzeti kereteken kívül: „Erős közösséget akartunk, gyerekek. / Az vagyunk. / Nem mehettek, mit szól ehhez az Isten? / Velünk jön” (*Ötven rigyáci tesztpilóta*). E törekvés ironikusan pedig már a 360°-ban is megfogalmazódott: „Fogócska zajlik a mindig hagyománnyal, / Ami még mindig könnyebb, mint leülni / Teremteni egy újat” (*Megjöttek az ölyvek*).

Mit is jelent hát egy fok eltérés? A kérdés megválaszolásához érdemes az ötödik ciklus elején lévő kötetcímadó verset szemügyre venni. Az utolsó négy sor kivételével mindegyik strófában a 360°-ból már ismerős posztthumán szövegtérben tekintünk körül. A versvilág megteremtésében nagy szerepet kap a megszemélyesítés, amely már az előző kötetnek is kulcsfontosságú alakzata volt. Így aztán olyan jól sikerült szituációk is regisztrálásra kerülnek, mint hogy „Vízjogilag engedélyezett folyó kér / Felvételt a víztározók közé, / Elrekesztését elvégzi önerőből, / Elmélkedne, lenne kicsit szerelmes”. A záróstrófa azonban kitűnik az előbbieik közül: „Nincs más, a költészetnek / Muszáj szépnek lennie a végén, / Legyen az élet mellett elkötelezett massa / Fölött tajtékozó nyelvi burján”. A részlet jól szemlélteti, Szálinger kötetének újítása a beszélő és a nyelv közti reflektált viszony kialakítása. Az idézet mégis félrevezető, hiszen elsőre úgy tűnhet, mintha a nyelv a társadalomtól, az „élet mellett elkötelezett masszától” független jelenségként értelmeződne, melynek szükségszerű feladata felülemelkedettségénél fogva az élet szépként való feltüntetése. Nem erről van szó.

A félreértés oka, hogy Szálinger verseiben a nyelvet illetően két párhuzamos álláspont artikulálódik, miközben mindkettő egyazon alakzatban összpontosul: a föld felett lebegő por metaforájában. A 361°-ból kiolvasható nyelvfelfogások egyik típusának szemléletes darabja az ars poeticus *A nyelv* című vers, amely szembehelezkedik az ezredforduló idején domináló nyelvjátékos lírával: „És anyagára esik szét a nyelv / És nem csúnyán esik szét, mint az ember / És nem hülyéskedve esik szét / Pedig van, hogy hülyéskedtetve esetik szét”. A posztmodernnek nevezett költészettel kapcsolatban népszerű elképzelés, hogy a nyelvbe vetettség tudatosulása együtt járt az emberi kiszolgáltatottság érzetével, valamint az ebből fakadó paranoiával, cinizmussal és relativizálással. Szálinger lírájában az a felismerés, hogy a nyelv alapvetően uralhatatlan, nem valamiféle destruktív komolytalanságot vagy tét nélküli, önmagáért való játékot eredményez. A 361° sokkal inkább a nyelv dinamizmusa felett érzett öröm és csodálat kötete. Ember, természet és nyelv elválaszthatatlan egységének ünneplése: „Ezt öröm ízekben látni. / Nézd a sivatagot, hol az utak // Másnapra nincsenek, s amit te útnak / Gondolsz, két napja még nem létezett” (*A nyelv*). Szálinger bár a játékosnak, komolytalannak tartott költészet helyett kínál alternatívát, a komolytalanság elutasítása nem jelenti azt, hogy a 361° beilleszthető lenne az „újkomolynak” titulált kötetek közé.

A verseket igenis átjárja valamiféle szeretetteljes humor. Még saját költészeteszményére is képes iróniával reflektálni: „Olyan költészetes ez itt, hogy csak állunk” (*Vihar előtt*). A vidék nyomorúságát Szálinger pedig gyakran oldja fel megmosolyogtató szituációkban: „A paplakba csak akkor nem esik be az eső, / Mikor nem esik az eső. Süllyednek a falak, / [...] / Egyre alacsonyabb templomszolgák kellene” (*Mezőség*). A kötet humora – a nyelvjátékos lírától eltérően – elsődlegesen tehát nem a nyelv szét-, majd összeszerelésén, hanem a valóság szatirikus, valahogy mégis szívélyes és szolidáris ábrázolásán alapul.

A 361° a nyelvvel való viszonyunk pozitívabb újragondolására tesz kísérletet; gondoljunk csak ismét a nyitóvers utolsó versszakának első két sorára: „Nincs más, a költészetnek / Muszáj szépnek lennie a végén”. A törekvés alapján születtek kevésbé sikerült, érdektelen darabok is, mint a 19. századi tájképfestő, Mészöly Géza emlékét felelevenítő *Jobbágyi, 1887* vagy a természetben naivan gyönyörködő *Dunavirágzás* és a hozzá hasonló *Turbinamező* című versek. Mellettük azonban több kifejezetten izgalmas szöveget is találunk. Ilyen például a politikai allúziókkal teli *A mindenkori Kossuth Rádió* vagy a *Tragédia-mintázatú*, amely egy erőteljesen lepusztult település szuggesztív leírása: „Az utóbbi időben jelentéktelen hely, / A környéken sok káposzta terem”.

Szálinger másik fontos felismerése, hogy a nyelv sosem mentes az ideológiától, alkalmazása mindig hatalmi kérdés is. Ez nyilvánvalóan nem újdonság az irodalomban, ahogy Szálinger életművén belül sem. Már a *Köztársaságban* is megtaláljuk e gondolat nyomait: „Ahol hét utca fut össze, tilos / Találgatni, hogy merre lehet észak. / Legjobb nevet adni nekik, s ha megvan, / Nézz az égre, mint egy egyszerű isten” (*Hétutca*). A nyelv tehát Szálinger számára a táj feletti uralom eszközeként tűnik fel. Ez a tapasztalat meghatározza a 360° verseit is, tárgyukat a táj leírására alkalmazott tudományos nyelvezet és a hagyományosabb költői beszédmód találkozásában ragadták meg: „A fúrásminták nyomán megállapított rétegsor / minden szomszédos meridionális völgyben azonos” (*Szakvélemény*). A regiszterek keveredése lényegében egyfajta szakítópróba volt. Annak kísérlete, hogy az egyébként objektív megismerést célzó szaknyelv milyen poétikus potenciállal bír. A 361° ezzel szemben a névadás aktusa felől mutat rá a nyelvhasználat hatalmi mechanizmusaira. A nyelv teszi képessé az embert arra, hogy feldarabolja a végtelen, egybefüggő természetet, így alakítva ki egy olyan teret, melyben képes tájékozódni. A megismerés előfeltétele tehát a megnevezés, a „Füből kötött tilalomjelek, / Foglaló útjelek, tilalmas útjelek” (*Határkijelölés*) használata.

A 361° felhívja a figyelmet a nyelvben rejlő veszélyre. Szálinger életművének egyik jellegzetes gondolata, hogy az alapvetően tiszta ideákat a gyakorlat rontja meg: „A két

legszebb szó voltam a világon, // S a harmadik legszebb, / A jog / Társasági ringyót csinált belőlem” (*Kereszténydemokrácia*). A jog tehát olyan legitimáló tényező, amelyben nem játszik szerepet a moralitás, így a nyelv a természet önkényes és mértéktelen átalakításának eszközévé válik: „Ível, szárnyal, és állítása az, / Hogy többé nem azt nevezik világnak, / Ami ott van alatta” (*A tájsebengedély*). Ennek ellenére a kötetben a nyelv pusztító erejénél hangsúlyosabb annak megőrző potenciálja. Ha már minden elpusztul, vagy gyors tempóban a felismerhetetlenségig alakul át, kell lennie valaminek, ami képes hatni a felejtés ellen. Szálinger nem hisz a skanzenekben, sem pedig a főtereken emelt emlékművekben. A történeti múlt kétes rögzítése a közösség túlélésének hamis eszközöként tűnik fel, mivel elvonja a figyelmet attól, amitől fennmaradása valóban függ, az újabb generáció felnevelésétől: „Nagybüszkén áll a fém. / A közösség, mely fenntartásában érdekelt, / Eleven bizonyosságul kezeli. // Az apró strandpapucs a medence szélén / Pedig csak egy hét múlva tűnik fel” (*Epicentrum*). A kötetben a tárgyi emlékezet helyett a nyelv válik azzá a kitüntetett közeggé, melyben a hagyomány megőrződhet anélkül, hogy konzerválódna.

Szálinger Balázs legújabb kötetében nagyon markáns álláspontot képvisel. A beszélő a táj- és településnevek kulturális beágyazódásának feltérképezésével hoz létre olyan nyelvi felszínt, amelyen keresztül bepillantást nyerhetünk egy rohamosan pusztuló, identitását éppen elvesztő közösség etnokarakterológiájának mélyrétegeibe. Miközben a 361° versei olykor keserűen vagy dühösen regisztrálják a vidék pusztulását, a közösségi emlékezet átértékelésére és újjászervezésére tesznek – egyébként igen figyelemreméltó – kísérletet, mert „A vérfolt helyén elásott harang / Örökre ott marad, ha a felszínen / Bim-bam, többé nincs, ami jelöli” (*A megszólítatlan dűlőnévállomány*). A 361° számos ponton kapcsolódik a 360°-hoz, a poétika továbbgondolása azonban önállóan is értékelhető, kifejezetten izgalmas és jól sikerült kötetet eredményezett.